

Suomen Heimotyöseuran ja Suomalaisuuden Liiton suhteet toisen maailmansodan aikana

1 Johdanto

Suomen, Unkarin ja Viron itsenäistyttyä maiden väliset kulttuurisuhteet nousivat uudelle tasolle ja jatkoivat vahvistumistaan 1930-luvulla. Suhteiden virittäjinä ja ylläpitäjinä olivat tuolloin erityisesti heimoaatteen hengessä toimineet järjestöt ja yksilöt. Suomessa kulttuurisuhteiden edistäjänä toimi Suomalais-ugrilaisen Kulttuuritoimikunnan ohella etenkin Suomalaisuuden Liitto ja sen alaisuuteen vuonna 1922 perustettu sukukansaosasto. Aluksi osaston toiminta suuntautui lähinnä Unkariin, mutta vähitellen toiminnan painopiste siirtyi Viron suuntaan. Sukukansaosasto toimitti muun muassa koulujen heimopäivien viettoja varten julkaistavia ohjelmavihkosia, auttoi Suomalais-ugrilaisten kulttuurikongressien järjestämisessä, järjesti viron kielen kurseja ja pyrki tukemaan sukukielten opiskelua Suomessa. Vuonna 1929 liiton toimesta aloitti toimintansa Eesti-toimisto, johon työ keskitettiin. Toimiston kautta hoidettiin myös Suomen ja Viron välistä matkailuliikennettä sekä välitettiin vaihto-oppilaspaiikkoja. Tämän lisäksi toimistossa tehtiin käännöstöitä ja valmisteltiin artikkeleita lehtiin julkaistavaksi.¹

Talvisota ja Viron päätös luovuttaa Neuvostoliitolle tukikohtia maaperältään vaikeuttivat sukukansaosaston heimotyötä. Sodan vuoksi useita työmuotoja oli jätettävä syrjään, vaikka epäviralliset yhteydet maiden välillä vielä toimivatkin. Keväällä 1940 osaston toiminta oli lamassa. Sen toiminta oli hiipunut, ja sen ylläpitämää Eesti-toimistoa uhkasi lakkauttaminen. Viimeinen niitti tuli saman vuoden elokuussa, kun sukukansaosaston pitkäaikainen sihteeri ja Eesti-toimiston hoitaja Leeni Vesterinen jätti eroanomuksensa. Maaliskuussa 1941 osaston toiminta todettiin lakanneeksi, koska sillä ei ollut omaa taloutta eikä sihteeriä. Liitto ei kuitenkaan luopunut heimotyöstä, vaan perusti sukukansaosaston tilalle heimotoimikunnan.²

Sukukansaosaston lakkauttamisen syynä on pidetty sotaa: heimotyön tekeminen etenkin Viron suuntaan vaikeutui, ja valtio lopetti tukensa Eesti-toimistolle.³ Sota oli varmasti osasy, mutta se ei yksistään riitä selittämään sukukansaosaston lakkauttamista, sillä liitto jatkoi heimokansoihin kohdistunutta toimintaansa. Itse asiassa liitto keskittyi siinä määrin heimotyöhön, että se alkoi jo saada kritiikkiä suomalaisuusasian unohtamisesta, jota tarkoitusta

1 Tarasti, 52–98; Irene Ylönen, 338–342.

2 Suomalaisuuden Liiton toimintakertomus vuodelta 1940, Suomalainen Suomi (SS) 4/1941; Suomalaisuuden Liiton sukukansaosaston kokouksen pöytäkirja 7.5.1940, SLA, KA; Suomalaisuuden Liiton keskushallituksen kokouksen pöytäkirja 14.3.1941, SLA, KA.

3 Tarasti, 97–100; Ylönen, 343.

varten se oli aikanaan perustettu.⁴ Näin ollen sukukansaosaston lakkauttamiseen on etsittävä myös muita syitä.

Suomen Heimotyöseura perustettiin Helsingissä toukokuussa 1940. Aloitteen seuran perustamisesta oli tehnyt Suomalais-ugrilaisen Kulttuuritoimikunnan Suomen osasto. Seuran tarkoituksena oli toteuttaa Suomen osaston sille asettamia käytännön tehtäviä. Toiminnan keskuksiksi seura perusti Heimotoimiston, joka avasi ovensa elokuussa.⁵ Heimotyöseuran päämäärät olivat lähes identtiset sukukansaosaston tavoitteiden kanssa.

Sääntöjensä mukaan Heimotyöseuran tuli edistää suomalais-ugrilaista kulttuurityötä seuraavasti:

Kehittää vuorovaikutusta ja yhteistoimintaa heimomaitten ja niiden vastaavien järjestöjen kanssa;

levittää tietoja heimomaista toimittamalla ja kustantamalla julkaisuja;

välittää luento- ja esitelmänpitäjiä heimomaitten kesken;

järjestää heimojuhlia ja illanviettoja;

avustaa maan oppilaitosten heimojuhlia julkaisemalla ohjelmavihkosia sekä muullakin tavoin avustamalla niitä;

edistää sukukielten oppimista;

avustaa opiskelijain vaihtoa heimomaitten kesken sekä

ylläpitää ”Heimotoimisto” nimistä toimistoa, joka huolehtii käytännöllisestä työstä.⁶

Kun tähän lisätään vielä se, että sukukansaosaston kantavat voimat, muun muassa F. A. Heporauta ja Väinö Musikka, siirtyivät Heimotyöseuraan, näyttävät palaset lokahtavan kohdalleen: sukukansaosaston lakkauttamisen syynä oli Suomen Heimotyöseuran perustaminen.

Tässä artikkelissa tarkastelen sitä, miksi Suomen Heimotyöseura perustettiin. Minkä vuoksi tarvittiin uusi heimotyötä tekevä järjestö, etenkin kun liiton aikeissa ei ollut lopettaa heimokansoihin kohdistunutta toimintaansa? Tarkastelen myös sitä, millaiseksi muodostui Heimotyöseuran suhde Suomalaisuuden Liittoon. Kysymys on mielenkiintoinen, koska Heimotyöseuran perustajat olivat muodostaneet sukukansaosaston ydinjoukon, ja molemmilla järjestöillä oli lähes samat päämäärät ja toimintamuodot.

Tutkimuksen kannalta on ongelmallista, että Suomen Heimotyöseuran kokousten pöytäkirjat eivät perustavan kokouksen pöytäkirjaa lukuun ottamatta ole käytettävissä. Ne ovat toisen maailmansodan jälkeen luultavimmin tuhottu tai ne ovat yksityishenkilön hallussa. Näin ollen Heimotyöseuran toimintaa on mahdollista tarkastella lähinnä Suomalaisuuden Liiton arkistossa säilyneiden asiakirjojen ja *Heimotyö*-vuosikirjassa sekä *Heimokansa*-aikakauslehdessä julkaistun materiaalin avulla. Heimotyöseuran säännöt ja perustavan kokouksen pöytäkirja on säilynyt Alma ja Unio Hiitosen arkistossa, joka sijaitsee Tuglas-seuran arkistossa.

4 Tarasti, 99–107.

5 Musikka, 96; Unkarin kansallispäivän ohjelmistoa 15.3.1941, 15. Heimotoimistolle vuokrattiin tilat 15.5.1940, mutta toimintansa se aloitti vasta elokuun alussa.

6 Suomen Heimotyö seuran säännöt, AUHA, TSA; Suomen Heimotyöseuran perustavan kokouksen pöytäkirja. 15.5.1940, AUHA, TSA. Seura piti tärkeänä myös heimotyön keskittämistä.

2 Syyt Suomen Heimotyöseuran perustamiseen

Päätös Suomen Heimotyöseuran perustamisesta näyttää syntyneen yllättäen. Aloitteen seuran perustamisesta tehneen Suomalais-ugrilaisen Kulttuuritoimikunnan Suomen osaston kokousten pöytäkirjoista ei löydy mainintaa, että suunnitteilla olisi ollut uuden järjestön perustaminen. On silti todennäköistä, että Heimotyöseuran perustajat olivat suunnitelleet sukukansaosaston korvaavaa ja Suomalaisuuden Liitosta riippumatonta seuraa jo pidempään.

Kulttuuritoimikunnan Suomen osaston sihteerin ja sukukansaosaston entisen puheenjohtajan Väinö Musikan mukaan uuden seuran perustamisen taustalla oli se, että sukukansaosastolla ei ollut omaa taloudellista päätösvaltaa, vaan se oli tässä suhteessa riippuvainen liitosta.⁷ Esimerkiksi vuonna 1934 liiton keskushallitus hylkäsi sukukansaosaston johtokunnan ehdotuksen itsenäisestä taloudenpidosta.⁸ Liiton toiminta oli perustunut 1920-luvulta alkaen erillisten osastojen varaan ja keskushallitusta toimi lähinnä koossapitävänä voimana, jonka kautta osastot hoitivat suhteita muihin järjestöihin ja valtioon. Toiminta oli painottunut suomalaiskansalliseen osastoon ja sukukansaosastoon.⁹

Suomalaiskansallinen osasto oli alkanut vähitellen toimia yhä enemmän koko liiton nimissä, kun taas sukukansaosasto oli alkanut toimia itsenäisemmin. Tämä eriytyminen aiheutti liiton sisällä kitkaa. Vuonna 1936 liitossa pohdittiin jopa osastojaosta luopumista. Sitä perusteltiin sillä, että sukukansaosasto oli toiminut useissa asioissa liian itsenäisesti, ja että se oli saavuttanut suurehkon riippumattomuuden suhteessa liittoon. Muutoksista luovuttiin Suomalaisuuden Liiton historiikin kirjoittaneen Kari Tarastin mukaan siksi, että toiminta sujui tehokkaasti vanhallakin organisaatorakenteella.¹⁰ Liiton puheenjohtaja V.A. Heiskanen ja sihteeri Leevi Junes liittyivät kuitenkin myöhemmin sukukansaosaston vahvuuteen, ehkä juuri sukukansaosaston toimintaa valvoakseen.¹¹ Tätä taustaa vasten on ymmärrettävää, että sukukansaosastossa haluttiin toiminnalle vapaammat kädet.

Musikan mukaan Heimotyöseuran perustajia vaivasi myös liiton heimotyön Viro-keskeisyys.¹² Sukukansaosaston alkuvuosina suhteet Unkariin olivat olleet Viroa vilkkaammat, mutta 1930-luvulla sukukansaosaston työ keskittyi yhä enemmän Viroon, etenkin Eestitoimiston johdosta. Pitkällisen pohdinnan jälkeen sukukansaosaston yhteyteen oli perustettu myös Eestin Ystäväin Kerho.¹³ Heimotyöseuran tarkoituksena taas oli suunnata toiminta pääosin Unkariin.¹⁴ Säännöissä Unkari ei kuitenkaan saanut erityisasemaa. Viro-keskeisyyden kritisointi ei myöskään tarkoittanut sitä, etteikö Viro olisi säilyttänyt keskeistä asemaa henkilöiden toiminnassa myös uudessa seurassa.¹⁵

7 Suomalaisuuden Liiton keskushallituksen kokouksen pöytäkirja 6.4.1941, SLA, KA.

8 Suomalaisuuden Liiton keskushallituksen pöytäkirja 20.12.1934, SLA, KA.

9 Tarasti, 33–52.

10 Tarasti, 78–79.

11 Suomalaisuuden Liiton toimintakertomus vuodelta 1938, SS 3/1939.

12 Suomalaisuuden Liiton keskushallituksen kokouksen pöytäkirja 6.4.1941, SLA, KA.

13 Tarasti, 54–55; Ylönen, 342–343.

14 Suomalaisuuden Liiton keskushallituksen kokouksen pöytäkirja 6.4.1941, SLA, KA.

15 Suomen Heimotyö seuran säännöt, AUHA, TSA; Tervonen, 464. Ks. Heimotyöseuran johtohenkilöiden kirjoittelua Virolta Heimokansa-lehdestä.

3 Vanhat toimijat, uusi seura

Suomen Heimotyöseuran johtokuntaan vuonna 1940 valituista seitsemästä jäsenestä neljä kuului tuolloin myös sukukansaosaston johtokuntaan. Näistä Väinö Musikka oli toiminut sukukansaosaston puheenjohtajana ja Hilma Jahnsson sukukansaosaston varapuheenjohtajana. Kulttuuritoimikunnan Suomen osaston puheenjohtaja F. A. Heporauta oli vaikuttanut sukukansaosaston johtokunnassa yli kymmenen vuotta. Kerttu Mustosen tehtäviin taas oli kuulunut muun muassa sukukansaosaston järjestämisen viron kielen opetuksen johtaminen. Heti seuraavan tilaisuuden tultua myös sukukansaosaston sihteeri Leeni Vesterinen valittiin Heimotyöseuran johtokuntaan.¹⁶

Vaikka aloite seuran perustamiseen tuli Kulttuuritoimikunnan Suomen osastolta, eivät sen johtohahmot Heporauta ja Musikka asettuneet uuden seuran johtoon, ainakaan paperilla. Perustavassa kokouksessa seuran puheenjohtajaksi seuraavaan vuosikokoukseen asti valittiin Aarne Huuskonen. Hänen jälkeensä puheenjohtajana toimi seuran lakkauttamiseen asti Martti Mustakallio.

Sukukansaosaston lakkauttamisen jälkeen liitto jatkoi heimotyötä. Heimotyöseuraa perustamassa olleista henkilöistä vain Hilma Jahnsson liittyi sukukansaosaston tilalle perustettuun heimotoimikuntaan. Se, että hän ei jatkanut Heimotyöseuran johtokunnassa, johtui siitä, että hän oli tuolloin johtokunnan erovuorossa oleva jäsen. Heimotoimikuntaan liittyi myös Heimotyöseuran puheenjohtaja Mustakallio, luultavimmin yhteistyön turvaamiseksi. Sen sijaan Musikka ja Mustonen toimivat myöhemmin liiton keskushallituksessa.¹⁷ Siirryttyään Heimotyöseuraan Leeni Vesterinen ei enää ottanut osaa liiton heimotoimintaan, ainakaan näkyvästi. Koska Suomen Heimotyöseuran ja Suomalaisuuden Liiton sukukansaosaston johtohenkilöt olivat pääasiassa samoja, ja järjestöjen ajallinen yhteys oli läheinen, ei ole ihme, että seuran ja osaston toiminnassa ja päämäärissä oli paljon yhteneväisyyksiä.

4 Hämmennyksestä yhteistyöhön

Heimotyöseuran perustaminen nähtiin talvisodan jäljiltä lamassa olleen heimotyön elpymisenä.¹⁸ Seuran perustamisen jälkeen heimotyön tekeminen Suomessa kohtasi kuitenkin suurempia vaikeuksia kuin mitä oli odotettu: Viro liitettiin Neuvostoliittoon ja vilkas yhteys Unkariin heikentyi. Vaikeuksista huolimatta seura päätti jatkaa toimintaansa.¹⁹ Seura koki toimintakertomuksen mukaan ”ajan painostuksen” vielä keväällä 1941, mutta jatkosodan alettua

16 Suomen Heimotyöseuran toimintakertomukset 1941–43, Heimotyö V–VII 1942–1944; Heimokansa 2/1944, 86–87; Suomalaisuuden Liiton toimintakertomukset 1935–1943, SS 1936–1944; Musikka, 98; Tarasti 145–155. Tarastin kokoama lista Suomalaisuuden Liiton luottamus- ja toimihenkilöistä on osin puutteellinen.

17 Suomen Heimotyöseuran toimintakertomukset 1941–43, Heimotyö V–VII 1942–1944; Heimokansa 2/1944, 86–87; Suomalaisuuden Liiton toimintakertomukset 1935–1943, SS 1936–1944.; Musikka, 98; Tarasti 145–155.

18 Suomalais-unkarilaisen sekakomitean toimintakertomus 1939–40, Heimotyö III 1940; Suomalais-ugrilaisen Kulttuuritoimikunnan Suomen osaston toimintakertomus 1938–40, Heimotyö III 1940.

19 Musikka, 96.

ilmapiiri oli muuttunut heimotyölle suotuisammaksi, ja seura alkoi ponnekkaammin toteuttaa asettamiaan päämääriä. Tehtäviensä suorittamiseksi seura sai rahallista avustusta Suomalais-unkarilaiselta sekakomitealta, joka oli perustettu Suomen ja Unkarin välillä vuonna 1937 solmitun kulttuurisopimuksen nojalla. Kulttuuritoimikunnan Suomen osaston mukaan Heimotyöseura täytti hyvin sille asetetut tavoitteet.²⁰ Seuran jäsenmäärästä on vaikea saada tarkkaa kuvaa, mutta vuonna 1942 siihen liittyi 98 uutta jäsentä. Samana vuonna Suomalaisuuden Liitolla oli yhteensä 334 jäsentä.²¹

Heimotyö säilyi Suomalaisuuden Liiton tärkeänä toiminta-alana myös helmikuussa 1941 hyväksytyjen uusien sääntöjen mukaan. Maaliskuussa sukukansaosaston tilalle perustettiin heimotoimikunta, ja toiminta alkoi painottua pääosin Unkariin ja Itä-Karjalaan.²² Heimotoimikunta näyttää kuitenkin myöhemmin sulautuneen osaksi liiton keskushallintoa, sillä toimikunnasta ei enää ole mainintoja vuodelta 1943, eikä siihen enää valittu uusia jäseniä.

Liiton puheenjohtaja V. A. Heiskanen näki Heimotyöseuran päämäärät seuran sääntöjen perusteella samankaltaisiksi liiton heimotyöohjelman kanssa. Heimotyöseuran johtohenkilöihin tuli ottaa yhteyttä järjestöjen välisten ristiriitojen välttämiseksi, sillä muuten järjestöt voisivat toisistaan tietämättä tehdä päätöksiä ja suunnitelmia, jotka olisivat haitaksi heimotyön tehokkaalle suorittamiselle.²³ Epäselvän tilanteen korjaamiseksi liiton, Heimotyöseuran ja Kulttuuri-toimikunnan Suomen osaston johtohenkilöiden välillä käytiin neuvotteluita, joiden perusteella keväällä 1941 järjestöjen välisestä yhteistyöstä päätettiin seuraavaa:

- 1) Heimopäiväjuhlan järjestävät Suomalais-ugrilainen Kulttuuritoimikunta ja Suomalaisuuden Liitto yhdessä;
- 2) Heimomerkkien myynnin samoin kuin lokakuussa ja helmikuussa toimitettavan heimopäiväjulkaisun toimittavat Heimotyöseura ja Suomalaisuuden Liitto;
- 3) Edelläolevista aiheutuvat kulut tai mahdolliset tulot jaetaan tasan asianomaisten kesken.²⁴

Järjestöt saivat myös vapaasti toteuttaa kehittämiään ideoita, kunhan niistä yhteensattumien välttämiseksi tiedotettaisiin muille.²⁵ Tiedonkulku kuitenkin takkuili. Esimerkiksi liitto suunnitteli keväällä 1942 Viron historiasta kertovan teoksen julkaisemista, mutta luopui aikeesta, koska Heimotyöseura oli tehnyt aloitteen kirjan julkaisemisesta jo vuotta aiemmin.²⁶ Vaikka uuden seuran perustaminen nähtiin toiminnan aktiivisuutena eikä lamaantumisenä,

20 Suomen Heimotyöseuran toimintakertomus 1941–42, Heimotyö V 1942; Suomalais-ugrilaisen Kulttuuritoimikunnan Suomen osaston toimintakertomus 1940–41, Heimotyö IV 1941; Suomalais-unkarilaisen sekakomitean vuosikertomus 1940–41, Heimotyö IV 1941.

21 Suomen Heimotyöseuran toimintakertomus 1942, Heimotyö VI 1943; Suomalaisuuden Liiton toimintakertomus 1942, SS 3/1943. Täytyy kuitenkin ottaa huomioon, että Suomalaisuuden Liiton toiminta ei keskittynyt pelkästään heimotyöhän, kuten Suomen Heimotyöseuran.

22 Tarasti, 99–108.

23 Suomalaisuuden Liiton keskushallituksen ja sukukansaosaston yhteisen kokouksen pöytäkirja 20.8.1940, SLA, KA.

24 Suomalaisuuden Liiton keskushallituksen kokouksen pöytäkirja 6.4.1941, SLA, KA.

25 Heparauta 1941, 5–6.

26 Suomalaisuuden Liiton heimotoimikunnan kokouksen pöytäkirjat 22.3.1942, 12.4.1942 ja 13.5.1942, SLA, KA. Heimotyöseuran julkaisema Viron historia ilmestyi vuonna 1944.

liitossa ihmeteltiin, miksi samojen päämäärien hyväksi työskenteli niin monta seuraa. Ennemmin tai myöhemmin tulisi harkita jopa järjestöjen yhdistämistä.²⁷

5 Ratkaisuna yhdistyminen?

Keväällä 1941 aikaansaatu yhteisymmärrys työnjaosta ei tuonut toivottua tulosta. Myös Heimotyöseuran sisällä saattoi olla erimielisyyksiä jatkosta. Syksyllä 1942 Väinö Musikka teki V. A. Heiskaselle kirjeitse ehdotuksen Heimotyöseuran ja liiton yhteistyön tiivistämisestä. Ehdotuksen vuoksi pidettiin järjestöjen yhteinen yhteistyötä koskeva neuvottelutilaisuus.²⁸

Sitä, miksi yhteistyötä tuli tiivistää perusteltiin muun muassa sillä, että liiton heimotoimikunnan ja Heimotyöseuran johtokunnan muodostavat melkein samat henkilöt. Peruste vaikuttaa oudolta, sillä ainoa vuonna 1942 heimotoimikunnan johtokunnassa ollut Heimotyöseuran johtokunnan jäsen oli seuran puheenjohtaja Martti Mustakallio. Varteenotettavana vaihtoehtona nähtiin jopa seurojen yhdistäminen, sillä julkisuudessa näyttäisi paremmalta, jos heimoasiaa ajaisi pienten seurojen sijasta suurempi organisaatio. Yhdistymisestä seuraisi myös vakaampi taloudellinen tila, joka mahdollistaisi toiminnan laajenemisen. Jos seurojen yhdistäminen ei onnistuisi, pidettiin mahdollisena Heimotyöseuran Heimotoimiston ja liiton toimiston yhdistämistä.²⁹

Yhdistymisestä ei kuitenkaan oltu niin yksimielisiä kuin yhteistyön tiivistämisestä. Esimerkiksi Mustakallio epäili mahdollisuutta, että Heimotyöseura lopettaisi toimintansa. Vaikka kokouksessa ei päästy yksimielisyyteen siitä, tulisiko seurat yhdistää, annettiin Musikan ja Suomalaisuuden liiton sihteerin Topi Nurmen tehtäväksi kuitenkin tutkia sitä mahdollisuutta, että Heimotyöseura liittyisi osastona liittoon.³⁰ Valitettavasti lähteistä ei selviä, miksi seura haluttiin liittää liiton alaisuuteen, näyttäähän se alun perin perustetun sukukansaosaston tilalle juuri liiton holhoavan otteen vuoksi.

Neuvottelukokouksessa esitetty Heimotyöseuran yhteistyöaloite otettiin liitossa esille lokakuussa. Työn keskittämistä kannatettiin, mutta Heimotyöseuran tulisi tehdä järjestöjen yhdistämisestä yksityiskohtainen kirjallinen ehdotus.³¹ Heimotyöseura päätti yhteistyöstä ja heimotyön keskittämisestä joulukuussa. Kyse ei kuitenkaan ollut järjestöjen yhdistämisestä, vaan käytännön heimotyön keskittämisestä yhteiselle Heimotoimistolle.³² Ehdotus ei lopulta johtanut toimenpiteisiin, ja pyrkimykset järjestöjen yhdistämisestä loppuivat tähän.

Syy siihen, miksi neuvotteluja Heimotoimiston jakamisesta ei jatkettu, oli luultavimmin heimojärjestöjen katto-organisaation Heimojärjestöjen Keskusvaliokunnan aktiivisuuden kasvu, joka johti Heimojärjestöjen Liiton perustamiseen maaliskuussa 1943. Niin Suomen

27 Suomalaisuuden Liiton keskushallituksen kokouksen pöytäkirja 6.4.1941, SLA, KA.

28 Suomen Heimotyöseuran ja Suomalaisuuden Liiton yhteisen neuvottelukokouksen pöytäkirja 24.9.1942, SLA, KA.

29 Suomen Heimotyöseuran ja Suomalaisuuden Liiton yhteisen neuvottelukokouksen pöytäkirja 24.9.1942, SLA, KA.

30 Suomen Heimotyöseuran ja Suomalaisuuden Liiton yhteisen neuvottelukokouksen pöytäkirja 24.9.1942, SLA, KA.

31 Suomalaisuuden Liiton keskushallituksen kokouksen pöytäkirja 1.10.1942, SLA, KA.

32 Liite B Suomalaisuuden Liiton keskushallituksen kokouksen pöytäkirjaan 22.1.1943, SLA, KA.

Heimotyöseura kuin Suomalaisuuden Liittokin liittyivät vastaperustetun liiton jäseniksi.³³ Heimojärjestöjen Liitto vaati Heimotoimiston hoitoa itselleen. Sitä se perusteli sillä, että siten kaikki Suomen heimotyötä tekevät järjestöt olisivat toimiston käytön suhteen tasavertaisessa asemassa.³⁴ Heimotoimistoa ei kuitenkaan siirretty Heimojärjestöjen Liiton alaisuuteen, vaan se jatkoi toimintaansa Heimotyöseuran suojissa vuoden 1944 lokakuun lopulle asti.³⁵ Suomalaisuuden Liittokin avasi Eesti-toimistonsa uudelleen syksyllä 1943. Syy toimiston avaamiseen oli Virosta tulleet pakolaiset, joiden määrä alkoi kasvaa kevästä 1943 alkaen, ja joiden auttamiseksi liitto toimi.³⁶

Toisaalta myös se, että Heimotyöseuran talous parani huomattavasti vuonna 1943 saattoi olla syy neuvottelujen loppumiselle. Järjestämistään arpajaisista seura sai voittoa hieman yli miljoona markkaa. Tämä merkitsi sitä, että seura pystyi täysipainoisesti toteuttamaan edellisten vuosien suunnitelmia. Se alkoi tukea esimerkiksi sukulaiskansojen nuorten opiskelua Suomessa. Arpajaistuotto oli merkittävä, sillä samana vuonna seura sai muita avustuksia, sekakomitean tuki mukaan luettuna, 10 000 markkaa.³⁷ Vuonna 1942 Suomalaisuuden Liitto oli käyttänyt heimotyöhön rahaa noin 350 000 markkaa ja vuonna 1943 se sai lahjoituksia 224 000 markkaa.³⁸ Seuran taloudellisen pohjan vankistuttua se ei siis enää välttämättä tarvinnut toisten järjestöjen tukea.

6 Yhteiset julkaisut

Kuten kevään 1941 neuvotteluissa oli sovittu, alkoivat Suomen Heimotyöseura ja Suomalaisuuden Liitto yhdessä julkaista kouluissa vietettävien heimopäivien sekä Unkarin ja Viron itsenäisyyspäivien viettoon tarkoitettuja vihkosia. Ennen yhteistyön alkamista Heimotyöseura teki Unkarin itsenäisyyspäivän viettoon 15.3.1941 tarkoitettua vihkosena yksin.³⁹ Näin Heimotyöseura otti käytännössä eikä vain sääntöjensä puitteissa sukukansaosaston roolin ohjelmistojen toimittajana.

Heimotyöseuran ja liiton julkaisuyhteistyö alkoi syksyn 1941 heimopäivän ohjelmiston julkaisemisella. Tuolloin molemmat järjestöt oli merkitty vihkosena julkaisijaksi. Mutta käytännössä Heimotyöseura saattoi tehdä tuonkin julkaisun yksin. Keväällä 1942 julkaistu Viron- ja Unkarin-juhlien ohjelmisto nimittäin oli yksin Heimotyöseuran toimittama, vaikka

33 Heimotyö VI 1943, 93–94; Tarasti, 104; Nivanka, 168–169; Heimojärjestöjen Liiton johtokuntaan valitun Erika Nivangan mukaan liitto oli AKS-vetoinen ja perustavassa kokouksessa jaettiin lehtisenä muun muassa ”uuden Euroopan” suunnitelmaa.

34 Suomalaisuuden Liiton keskushallituksen kokouksen pöytäkirja 15.3.43, SLA, KA.

35 9.8.1945 päivätyt todistus siitä, että Koulumatkailutoimisto on ostanut Suomen Heimotyöseuralta Heimotoimiston kaluston sekä kirjaston, Suomen Heimotyöseura tiloitteita 1944–45, Suomen Heimotyöseuran arkisto SHA, KA. Koulumatkailutoimisto lahjoitti Heimotoimiston kirjaston Suomen Heimotyöseuran toivomuksesta Helsingin yliopiston Unkarilaiselle laitokselle.

36 Suomalaisuuden Liiton työvaliokunnan kokouksen pöytäkirja 14.9.43, SLA, KA; Suomalaisuuden Liiton toimintakertomus 1943, SS 5/1944.

37 Suomen Heimotyöseuran toimintakertomus 1943, Heimotyö VII 1944; Heimokansa 9 (5)/1943, 65.

38 Suomalaisuuden Liiton toimintakertomus 1942, SS 3/1943; Suomalaisuuden Liiton toimintakertomus 1943, SS 5/1944.

39 Unkarin kansallispäivän ohjelmistoa 15.3.1941.

liitto toiseksi julkaisijaksi mainittiinkin. Ohjelmiston julkaisun jälkeen liiton heimotoimikunta kritisoi ohjelmiston sisältöä sekä tapaa, jolla se oli toimitettu. Heimotoimikunta ei mielestään ollut saanut tilaisuutta osallistua vihkosen toimittamiseen. Liitto esittikin vaatimuksen, että jos se halutaan merkitä julkaisijaksi, myös sen on päästävä toimittamiseen mukaan.⁴⁰ Todellinen yhteistyö saattoi siis alkaa vasta syksyllä 1942. Viimeiseksi vihkoseksi jäi syksyllä 1943 julkaistu Heimopäivien ohjelmistoa lukuvuodeksi 1943–44. Joulukuksi 1943 Heimotyöseura julkaisi yksin erillisen *Heimonuorison joulu* -lehden.

Heimotyöseuran ja liiton yhteistyöyritykset ulottuivat myös seuran julkaisemaan *Heimokansa*-nimiseen lehteen. Lehti alkoi ilmestyä syksyllä 1941, ja se oli ainoa pelkästään heimoasioihin keskittynyt lehti Suomessa toisen maailmansodan aikana.⁴¹ Liiton julkaisemassa Suomalaisessa Suomessa käsiteltiin myös heimoaiheisia asioita, ja maailmansodan aikana julkaistiin Itä-Karjalan, Unkarin ja Viron erikoisnumerot. Liitto julkaisi myös Suomea käsittelevää unkarinkielistä *Finnórszag*-lehteä Unkarissa.⁴²

Vuoden 1942 syksystä lähtien Liitto tuli mukaan Heimokansan toimintaan. Lehestä kaavailtiin kaikkien heimojärjestöjen yhteistä äänenkannattajaa, ja liiton oli tarkoitus levittää lehteä jäsenilleen.⁴³ V. A. Heiskanen liittyi lehden toimituskuntaan, jossa hän oli mukana kevään 1943 viimeiseen numeroon asti. Yhteistyö ei kuitenkaan näkynyt lehden sivuilla lukuun ottamatta Heiskanen yhtiä pääkirjoitusta, eikä toisaalta myöskään *Heimokansan* painosmäärä kasvanut yhteistyön aikana.⁴⁴ Syksyllä 1943 *Heimokansa* laajeni sivumäärältään 50-sivuiseksi. Sitä ennen se oli ollut noin 15-sivuinen. Lehden viimeinen numero ilmestyi marraskuussa 1944, ja Suomen Heimotyöseura lakkautettiin vuonna 1945 välirauhansopimuksen 21. artiklan perusteella.⁴⁵

7 Yhteenveto

Kuten edellä käsitellystä selviää, eivät heimotyötä tekevien järjestöjen suhteet aina olleet niin mutkattomia kuin aikalaisten lehtikirjoittelusta voisi aluksi luulla. Yhtäläiset päämäärät ja toimintamuodot eivät vielä taanneet todellista yhteistoimintaa. Edes se, että osa heimotyön aktiivisista harrastajista toimi samanaikaisesti useammassa järjestössä, ei aina edesautannut yhteistoimintaa odotetulla tavalla. Tosin Suomen Heimotyöseuran ja Suomalaisuuden Liiton ollessa kyseessä täytyy ottaa huomioon se, että sukukansaosaston kantavat voimat siirtyivät uuteen seuraan osaston vielä toimiessa, mikä jo sinänsä näyttää aiheuttaneen kitkaa.

Suomen Heimotyöseuran perustaminen liittyi olennaisesti Suomalaisuuden Liiton keskuksellinnosta riippumattoman järjestön kaipuuseen. Sukukansaosaston toimintaa oli haitannut itsenäisen talouden puuttuminen. Kuitenkin myös uuden seuran resurssit olivat rajalliset. Yhdistymistä koskeviin neuvotteluihin ajaututtiinkin luultavimmin juuri taloudellisten voimavarojen

40 Suomalaisuuden Liiton Heimotoimikunnan kokouksen pöytäkirja 10.3.1942, SLA, KA. Kyseiseen kokoukseen Heimotyöseuran puheenjohtaja ja Heimotoimikunnan johtokunnan jäsen Martti Mustakallio ei osallistunut

41 Heparauta, Heimotyö kansallisena kulttuuritekijänä, Heimotyö V 1942, 11.

42 Tarasti, 101–107.

43 Heimokansa 5(1)/1942, 12.

44 Heiskanen, 18. Ks. Heimokansan painosmääristä Heimotyöseuran tiliositteita 1940–1944, SHA, KA.

45 Suomen Heimotyöseuran toimintakertomus 1943, Heimotyö VII 1944; Uola, 268.

niukkuuden vuoksi. Sen jälkeen, kun Heimotyöseuran talous vankistui huomattavasti, myös yhteistyökaavailut loppuivat. Heimotyöseura halusi myös kohdistaa toimintaansa Viron sijasta yhä enemmän Unkarin suuntaan. Sotatapahtumien johdosta Unkari tuli kuitenkin entistä tärkeämmäksi myös Suomalaisuuden Liitolle. Näin ollen järjestöt toimivat olosuhteiden pakosta samalla reviiirillä, vaikka alkuperäinen tarkoitus olikin ollut toinen.

1920–40-lukujen heimotyötä tekevien järjestöjen ja henkilöiden toiminnassa riittää vielä tutkittavaa. Etenkin Suomen, Unkarin ja Viron välisen heimotyön aktiiveja ja heidän käsityksiään heimoaatteesta on käsitelty toistaiseksi verrattain vähän. Myös seurojen välisiä suhteita tulisi tarkastella tarkemmin. Unkarilaisesta näkökulmasta Heimotyöseuraa ja Suomalaisuuden Liittoa vastaavan järjestöparin voisi muodostaa Turaanilainen Seura ja Unkarilais-Suomalainen Seura. Ylipäänsä Suomalais-Unkarilaisen Seuran ja sen johtohenkilöiden toiminta vaikuttaa mielenkiintoiselta, sillä näennäisesti näkyvästä toiminnasta huolimatta, esimerkiksi *Északi Rokonaink* – aikakauslehti ja *Magyar–finn kapcsolatok I ja II* – teokset sekä erilaiset juhlatilaisuudet, on seura ja sen johto saanut ankaraakin kritiikkiä.⁴⁶

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Suomalaisuuden Liiton arkisto (SLA)

Pöytäkirjoja 1934–1943

Suomen Heimotyöseuran arkisto (SHA)

Tilitositteita 1940–45

Tuglas-seuran arkisto (TSA), Helsinki

Alma ja Unio Hiitosen arkisto (AUHA)

Pienpainatteita ja julkaisuja

Magyar Országos Levéltár (MOL), Budapest

Miniszterelnökség (ME)

Tájékoztatósi osztály (K30)

A finn-magyar barátság szervezésével kapcsolatos iratok és finnországi jelentések (B/43)

A Turáni Társaság (P1384)

Általános ügyviteli iratok 1937

46 Ks. esim. Endre Zongorin kirje Unkarin pääministerille 20.4.1941, ME, K30, B/43, MOL. Endre Zongor kritisoi seuran johtoa oman edun tavoittelusta ja suomalaisten ystävyysjärjestöjen hyväksikäyttämisestä. Osansa kritiikistä sai myös Turaanilainen Seura.; Frigyes Lukinichin kirje Endre Jeneylle, 7.9.1937, P1384, Általános ügyviteli iratok 1937, MOL. „Én semmiféle szerepet nem vállalok ezen társaságban. Talas miniszter úr sem látja szívesen azt a társaságot.”; Wuorimaa, 10. Aarne Wuorimaa piti seuran toimintaa heikkona ja kuvasi sen johtohenkilöitä pätemättömiksi. Käytännöllisistä syistä muiden järjestämät tilaisuudet oli kuitenkin laitettu seuran nimiin.

Kirjallisuus

Heimokansa 1941–1944.

Heimotyö I–VII, 1938–1944.

Suomalainen Suomi (SS) 1936–1944.

HEISKANEN, V. A., Heimotyö entistä vilkkaammaksi. Heimokansa (6)2/1942.

HEPORAUTA, F. A., Heimotyön järjestelyä ja suuntaviivoja, Heimotyö IV, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapaino, Helsinki 1941.

MUSIKKA, Väinö, Mikä on Suomen Heimotyöseura? Heimotyö IV, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapaino, Helsinki 1941.

NIVANKA, Erika, Soomelahe kahel kaldal. Faatum, 2002.

TARASTI, Kari, Suomalaisuuden Liitto 1906–1966. WSOY, Helsinki 1966.

TERVONEN, Viljo, Suomalais–unkarilaisten suhteiden historiaa. Teoksessa Väinö Musikka & Sándor Kulai (toim.) Unkarin kirja. WSOY, Helsinki 1942.

Unkarin kansallispäivän ohjelmistoa 15.3.1941. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapaino, Helsinki 1941.

UOLA, Mikko, „Suomi sitoutuu hajottamaan...”. Järjestöjen lakkauttaminen vuoden 1944 välirauhansopimuksen 21. artiklan perusteella. Suomen historiallinen seura, Historiallisia toimituksia 205, Helsinki 1999.

WUORIMAA, Aarne, Muistojeni Unkari. Otava, Helsinki 1947.

YLÖNEN, Irene, Suomen sillan rakentajat. Suomen Viro-seurat vuosina 1881–1991. Teoksessa Heikki Roiko-Jokela (toim.) Virallista politiikkaa – epävirallista kanssakäymistä: Suomen ja Viron suhteiden käännekohtia 1860–1991 Atena, Jyväskylä 1997.